

bülve csúcsukkal, a toboz kocsánya felé hajolnak, amint azt a mellékelt 32. rajz is feltünteti. Ilyen tobozokat írt le először az említett munka szerint B ü r g e r.* Az eltorzulás ritka jelenség, és nem mindig terjed ki az egész tobozra. Az említett munkában S c h r ö t e r után több ilyen és hasonló módon eltorzult toboz képe van közölve (153. old.).

Az eltorzulás tehát tulajdonképpen az érett toboz termőpikkelyeinek a virágzás állapotában való megmaradásában áll. Valamely ok megakadályozta azt, hogy a termőpikkelyek a virágzás alatti helyzetükből kimozdulva, a termésnek megfelelő helyzetet elfoglalják, úgy hogy ez az eltorzult toboz tulajdonképpen a fejlődésben megakasztott állapotot tünteti elő. A fejlődést pedig minden valószínűség szerint a fagy akasztotta meg, — legalább más állati vagy növényi élősködőnek nyomait a tobozon hiába kerestem.

Jellemzőnek tartom, hogy a torzulás ugyanazon egy fán több éven át egymásután is mutatkozik. S c h r ö t e r ebből azt következteti, hogy ebben az esetben örökölhető fogékonyság (dispositio) nincsen kizárva. Az se lehetetlen azonban, hogy az örökölhető fogékonyság hiányában is a lúcfenyőnek azon a termőhelyén több éven át egymás után éppen a tobozfejlődésnek ebben a bizonyos szakában fagy következett be, — föltéve, hogy csakugyan a fagy oka az eltorzulásnak.

Végül meg kell még jegyeznem, hogy különben a meggömbült tobozpikkelyek csakúgy megfásodtak, mint a rendszeren fejlődött tobozok pikkelyei, és hogy a tobozok magvakat is termettek.

Míndezek olyan sajátságok, melyek megérdemelnék a helyszínén való behatóbb megfigyelést, mert esetleg nem lehetetlen, hogy a sajátságok rögzítődnék, és új fajváltozat keletkezésére szolgáltatnak alkalmat.**

MÁGOCSY-DIETZ SÁNDOR.

IRODALMI ISMERTETŐ.

Hans Schinz: *Plantae Menyhartianae, Ein Beitrag zur Kenntnis der Flora des unteren Sambesi.* — Wien, 1905.

Korán elvesztett szerzetes botanikusunknak, M e n y h á r t L á s z l ó-nak állít emléket e munka, mely részint a bécsi egyetem botanikai múzeumában, részint a zürichi egyetem tulajdonában levő herbáriumi anyag feldolgozását nyújtja. M e n y h á r t a Zambesi vidékén Boroma misszió-állomáson gyűjtögetett; a gyűjtöttek K e r n e r útján, egy részük határozva, más részük anélkül jutott a bécsi múzeum tulajdonába. Kiegészíti a herbáriumot egy mag- és termés-gyűjtemény. Bevezetőként S c h i n z elég részletesen közli M e n y h á r t

* Jahresb. d. Naturf. Ges. Graubündens. Bd. 17. 1874.

** E közlemény nyomása alatt kaptam T u z s o n János műgyetemi magántanár úr szíves közvetítése folytán a mármrosszigeti erdőigazgatóságtól, illetőleg T o m c s á n y i Gusztáv erdőigazgató úrtól még két tobozt, amelyek a Mármaros vármegyei kevele-i erdőgondnokságból származnak és amelyekért e helyen is köszönetet mondok. A két toboz közül az egyik szakasztott olyan, mint a képből bemutatott, a másikon a pikkelyek egy része normális helyzetű és alakú.

életrajzát Fényi S. J.* nyomán. Érdekesen vázolja Menyhárt életének folyását, botanikai munkálkodását, 20 éven át való szívós vágyakozását, melynek czélpontja Afrika volt. Menyhárt 1897. november 16-án halt meg trópusi lázban, hátrahagyván számos botanikai följegyzést és meteorológiai észleletet, melyeknek tudományos feldolgozását nyújtja ez a munka. Schinz Menyhárt-tól nagy terjedelmű Kerner-hez intézett levelet közöl, melyben lakóhelye növényzetének képét, kivált a termesztett növényekét igyekezik élénk állítani.

A meteorológiai rész feldolgozását Fényi S. J. adja, a botanikait Schinz vezetésével a legkiválóbb rendszertani kutatók vették kezükbe (Wille, J. Müller, K. Müller, Stephani, A. Bennett, Hackel, C. B. Clarke, O. Warburg, A. Engler, F. Pax, P. Loesener, Hochreutiner, Hallier, J. Briquet, A. Cogniaux). Az elősorolt fajok száma 724, ezek közül: *Algae* 35, *Lichenes* 61, *Bryophyta* 6, *Pteridophyta* 8, *Monocotyledonae* 151, *Dicotyledonae* 463. Számos új leírást találunk; közülök több örökíti meg Menyhárt nevét (pl. *Viscum Menyhártii* ENGL. et SCHINZ, *Hippocratea Menyhártii* SCHINZ stb.)

LENGYEL (Budapest).

Szabó Zoltán: *Monographie der Gattung Knautia*. — Engler, Bot. Jahrb. Bd. XXXVI, p. 389—442. Mit 5 Fig. im Texte und mit einer Karte. Arbeit aus dem bot. Garten der Univ. Breslau.

Általános bevezetés után, mely a génusz eddigi felfogásáról és irodalmáról szól, 6 részben tárgyalja a sokat hánytorgatott *Knautia* génusznak viszonyait.

Az első rész a morfológiai viszonyokról szól. Négy típust különböztet meg a *Knautia*-k tengelyviszonyait illetőleg, és egyszersmind szembeszáll Borbás ama felfogásával, mely ezeket a típusokat rendszertani felosztás alapjának tekinti. E típusok a következők: 1. *Hapaxanth Knautia*-k (Agemmae Borb.) egy- és két-évesek. 2. *Korlátlan növekedésű gyökértörzsesek* (Centrifrones Borb.). 3. *Korlátolt növekedésű gyökértörzsesek* (Sympodiorrhizae Borb.). 4. Olyanok, melyeknek *hatalmas karógyökertük* van. Rámutat egyszersmind a *Knautia*-k erősen kifejlődött sokalakúságára (polymorphia). A virágviszonyok fejtegetése után érdekes virágbiológiai fejezet következik, melyből a következők érdemesek a fölemlítésre. Rovarak beporzására lévén utalva, a virágok külső felének megnyúlása alkot csalogatásra alkalmas sugározást; Szabó mérési adataiból kitűnik, hogy a magas hegyvidékek fajainak vannak a legnagyobb virágzataik, legkisebb pedig a steppe lakóié. A virágok száma különböző; a csekélyebb szám az egyének nagyobbodásával van pótolva. A szaporodási szerveket illetőleg az irodalom csak 3 *Knautia*-ról emlékezik meg; Szabó-nak még 7 fajra kiterjesztett vizsgálatai meggyőztek a *Knautia*-k gynodioecikus voltáról, ahol azonban a női egyének ritkábbak. A női fejceskék kisebbek és nem sugározók, de a bibék messze kinyúlnak a virágból. Félvérek a *Knautia*-k körében ritkák, bár a biológiai viszonyok idegen beporzást tételeznek föl, csak hogy az egyes fajok más és más elterjedési körűek, és más formációk tagjai. Az eddigi félvérek közül Szabó többnek létjogát tagadja és csak a *Knautia*-k sokalakúságának egy-egy esetét látja. Röviden szól még a teratológiájáról is.

* A Haynald-obszervatórium igazgatója Kalocsán.

A második fejezet az anatómiai viszonyokat ismerteti. Az irodalom adatai tisztán a *Knautia arvensis*-re szorítkoznak, Szabó kiterjeszti vizsgálatait még 4 fajra. Vizsgálatainak új eredménye, hogy az endodermis sugárirányú falai el vannak parásodva, továbbá a *K. longifolia* edényei létrás perforatio-jának és a *K. orientalis* vermes vastagodásának kimutatása, mely eltér a génusz típusos viszonyaitól. Sorban fejtegeti az epidermis, a mesophyll, a levélerek és a szájnnyílások viszonyait; az utóbbiak a Crucifera-típust mutatják, és 2 nagy meg 1 kisebb melléksejtjük van. Az eddigi irodalommal szemben a *K. orientalis* virágtakaróján csekély számú szájnnyílást mutat ki. Tárgyalja a szörképletek alkotását, eloszlását, szerepét, majd pedig a gyökértörzs és gyökér anatómiai viszonyait. Anatómiai meghatározásra alkalmas különleges bélyegeket a fajok között nem talált, mindamellett egyes csoportok és fajok, sőt szörképletek szerint a változatok (varietates) is jól felismerhetők.

A harmadik részben történeti áttekintést nyújt a génusz eddigi felfogásáról, kivált hosszasan foglalkozva Borbás újabban megjelent *Knautia*-munkájával. Borbás felfogását alapján hibáztatja úgy a felosztásban, mint a fajok megkülönböztetésében. Az elsőt azért, mert Szabó szerint Borbás sectioi-ban egészen eltérő fajok kerülnek össze; a másodikat azért, mert látszólag 30, valósággal sokkal több fajt különböztet meg. Maga a szerző a felosztásban De Candolle és Rouy felfogását követi: I. Subg. *Lychnoidea*. II. *Tricheranthes*. III. *Trichera*: Sectio 1. *Arvenses* (subsect. A. *Biennes*, B. *Perennes*), 2. *Silvaticae* (subsect. A. *Albescentes*, B. *Purpurascetes*, C. *Coerulescentes*) 3. *Longifoliae* (subsect. A. *Trichocaulis*, B. *Leiopodae*).

A negyedik rész az ökológiai viszonyokat tárgyalja. A *Knautia*-k, ha mellőzzük a *K. arvensis*-t, mely úgy réteken, mint napos száraz helyeken, sziklákon egyaránt előfordul, határozott formációk tagjai. Sorra veszi az egyes formációkat és az ott szereplő *Knautia*-fajokat. Hat formációban jelennek a *Knautia*-k: 1. Mediterrán steppék, 2. sziklás lejtők (Földközi-Tenger vidéke, Erdély, Pannoniai flóridék), 3. száraz talajon napos helyek formációja, 4. erdei rétek, 5. hegyi bozótok, 6. alhavi gyep formációja. Az ökológiai viszonyok nagyon befolyásolják a *Knautia*-kat mely kivált egyes csoportok rendkívüli sokalakúságában jelennek (Táblázat!).

Az ötödik rész a növényföldrajzi viszonyoké. Vázolja a *Knautia*-k elterjedési köreit, mely első sorban Európára szorítkozik; legnagyobb elterjedése a *Trichera*-nak van, a *Tricheranthes* és *Lychnoidea* csoportot tisztán mediterrán növények alkotják. A fajok java része a hegyvidékek flórájába tartozik. A phylogeniai rész is jelentős helyet foglal el. Jóllehet fosszil *Knautia*-k nem ismeretesek, mégis az elterjedési viszonyok arra engednek következtetni, hogy a *Knautia*-k létezése jégkorszak-előtti (praeglacialis); az elszigetelt elterjedési területek a jégkorszak befolyása alatt jöttek létre. Szabó a tertiár-be egy őstípust helyez: a *Palaeoknautia*-t, melyből három törzs ágazott ki: *Prototricheranthes*, *Protolychnoidea* és *Prototrighera*. Az elsőből közvetlenül származott a *Tricheranthes* három faja, melyek mint reliktumok a tertiár-flórából élnek — más hasonlókkal — a Balkán flórában. A szűk elterjedésű két algénusznál sokkal bonyolultabb a *Prototrighera* törzs; ez csakhamar két ágra szakadt,

egyik az *Arvenses* sectio ága, a másik közös ág a *Longifoliae* és *Silvaticae* számára. Az *Arvenses* sectio tagjait négy rokonsági körből származtatja le: a) az algiri *K. numidica*, b) aránylag fiatal fajok csoportja Délkelet-Európa dombvidékein, c) *K. arvensis* (Közép-Európa), d) mediterrán fajok csoportja. A *Longifoliae* csoportba magas hegyvidékek növényei tartoznak és három részre tagolódnak: *Albescentes*, *Purpurascetes*, *Coerulescentes*. A *Longifoliae* ága kétfelé válik, melyek azután a *Leiopodae* és *Trichocaulis* subsectio k, számára adják az őstípusokat. Hogy hol volt a *Longifoliae* őstörzsének hazája, nehezen dönthető el, de a fajok száma a Keleti-Alpok mellett szól. Leggazdagabb *Knautia*-flórát a Keleti-Alpok és a Balkán északi része mutat.

A monografia hatodik fejezete: a fajok áttekintése. Nagyban rontja a munka használhatóságát a leírások hiánya, mely kivált a szerző megkülönböztette sok új változatnak és alaknak értékét legalább a leírások megjelenéséig kétségessé teszi. Tudomásom szerint azonban e bajon majd a legközelebb más helyen megjelenő leírások fognak segíteni.

LENGYEL (Budapest).

Ormándy Miklós: *Növénynevek etymológiája.* — Budapest, Franklin-Társulat 1906.

»E munkának az a célja, hogy a nemzetközi növénynevek etymologiai magyarázatával eloszlassa azt a homályt, megvilágosítsa azt a sötétséget, mely az idegen származású és értelmetlennek, jelentés nélkül valóknak látszó növénynevek tiszta képét elfödi szemünk előtt.« E szavakkal vezeti be a szerző kis füzetét, mely szerinte felöleli »mindazon növények neveit, melyek a középiskolákban használatos tankönyvekben foglaltatnak«.

Örömmel kellene üdvözölnünk ezt a könyvecskét, mint a hasonló külföldi munkáknak első fecskéjét a magyar irodalomban. Sajnos azonban, hogy az előszavában kijelölt szűk kereteket sem látjuk mindenütt megvalósítva. Se célunk, se terünk nem engedi ilyen kisebb munkának a részletes fejtegetését, ezért csak néhány élesen felötlő hibának a megjelölésére fogok szorítkozni. A munka első része főleg a hazai és tenyésztett növénygénuszok szófejtését foglalja magában, továbbá néhány közönséges fajét (officinalis, vulgaris, arvensis stb.), melyeket nagyon sokszor megismétel. Szófejtései között sok a naiv és erőltetett, a legtöbb pedig Leunis Synopsis-a nyomán halad. Szerinte *Lonicera Caprifolium*, »azaz olyan növény, mely kúszik, mint a kecske«. A *Stellaria*-nál a levelek alkotnak csillagot (pedig a virágok!); a *Dipsacus* vizet gyűjt, hogy szomjúságot ne szenvedjen; *Populus* nevét a nép morájával hozza kapcsolatba. Érdekes a következő: *Geaster hygrometicus* (sic!): hygron (gör.) = nedvesség; mitra (gör.) = kalap, ebből alakítva: meticus = nyálkás kalapú, mert a gomba terméste nyálkás. Ime a szerző a helyes név ismerete nélkül a sajtóhibát igyekszik magyarázni! Nagyon közönséges hazai génuszok hiányzanak, mint pl. *Alopecurus*, *Artemisia*, *Alisma*, *Anchusa*, *Aster*, *Cerastium*, *Cirsium*, *Erigeron*, *Festuca*, *Lappa* és még sok más. E helyett benne van a *Brassica actinophylla*, *Ceroxylon*, *Cubeba* stb. A *Potentilla*-knál csupán a *P. Haynaldina*-t magyarázza; a közönséges *verna*, *recta* stb. hiányzanak.

Morfológiai tévedésekre bőven akadunk: az *Anemone* termése 7-rekeszű, a *Coronilla* virága koronaalakú, a *Pimpinella* levelei kétszer szárnyasak, a *Sclerotium* az a gomba, mely a gabonaszemet elszárítja, a *Tilia* virágának pálhái vannak, a *Trifolium* mindegyik levélnyelén 3 levél van. Jellemző és érdekes a »Spermatium« szó magyarázata. A családok közül csak három érdemesített magyarázatra. — A második rész jellemzésére elég annyi, hogy a személynevek során nem találjuk se Kitaibelt, se Sadlert, Haberlét, Heuffelt, Jankát, Jacquint, de helyettük ott vannak: Dillenius, Melius, Hernandez, Ovidius a római auctorok, és más kevésbé lényeges nevek.

Nagyon sajnáljuk, hogy ennek az úttörő munkának nemes igyekezete mellett olyan sok hiánya van. LENGYEL (Budapest).

Ernyei József: *A magyar szent korona országainak területén érvényben volt gyógyszerkönyvek hivatalos gyógyszereinek jegyzéke.* Budapest. 1905.

Szó sem lehet arról, hogy a botanikához tartoznék a mű. Nem is a szorosabban vett tárgyról akarok szólni. Ernyei — nagyon helyesen — az egyes gyógyszerek után magyar neveiket is közli. És ezek között van bennünket érdeklő dolog is. A feldolgozott gyógyszerkönyvek 1774-től indultak meg, és így a botanikai magyar nevekben olyanokra is akadunk, amelyeket Diószegi éppen nem említ. Igaz ugyan, hogy »apróbb ellenmondások, sőt határozott botanikai tévedések itt sem ritkák«, de nem mondhatjuk ennek pl. azt, hogy a *Sambucus*-t — nyilván virágjáról — *szitalap*-nak nevezi e könyv; vagy pl. a *Plantago*-t — nagyon találó hasonlattal magjairól — *balha*-fünek.

Diószegi tartván kezünkben, a következőket ismertetjük Ernyey alapos munkája után.

1. <i>Ammi Sison</i> L. Arábiai myrtus.	15. <i>Solidago Virgaaur.</i> Aranyosistápfű.
2. <i>Cohlearia.</i> Kalánfű.	16. <i>Linaria.</i> Békalen. (leveleiről).
3. <i>Glycyrrhiza.</i> Édesgyökér.	17. <i>Parietaria.</i> Pörjefű.
4. <i>Spiraea Ulmaria.</i> Kecskeszakáll.	18. <i>Thymus vulg.</i> Kedenfű.
5. <i>Acanthus.</i> Medveköröm.	19. <i>Laurus.</i> Babír.
6. <i>Calam. mont.</i> Erdei csombor.	20. <i>Levisticum.</i> Léstyángyökér.
7. <i>Melilotus.</i> Sárga lóhere.	21. <i>Pyrethrum.</i> Imelygyök. (émelygős).
8. <i>Solanum dulcamara.</i> Venyike. Te-
mondádfű.	22. <i>Eryngium.</i> Százfűfű.
9. <i>Genista.</i> Gánya.	23. <i>Asclepias Vincentox.</i> Szt. Lőrinczfű.
10. <i>Matricaria.</i> Mádra-Nádfű.	24. <i>Phypodium.</i> Papragyökér.
11. <i>Scolopendium.</i> Nagy lépfű.	25. <i>Lycopodium.</i> Földön folyó moh.
12. <i>Ruscus hypoglossum.</i> Lónyelvű fű.	26. <i>Plantago.</i> Balhafű.
13. <i>Sambucus.</i> Szitalap.	27. <i>Calendula.</i> Gyűrűvirág.
14. <i>Teucrium Chamaep.</i> Mezei ciprus.	28. <i>Nyárfaire</i> = Popiomír.

Ezekből a következőket kell megjegyeznünk. A mi valódi édesgyöke-rünk a *Glycyrrhiza*, és nem a *Polypodium* (sok tankönyv!). A babér *babír* alakjában már Páriz-Pápai Pax corporis-ában megvan, és talán még régibb keletű, és nagyon szépen megvilágítja a szó keletkezését. A *Le-*

vislicum Léstyángyökér neve is érdekes, ma is van még az országban nem egy Léstyán-familia. Végül pedig egyes szép magyar nevek (*Acanthus*, Medve-köröm) azt mutatják, hogy elszórt és ismeretlen magyar botanikai irodalmunkban még sok latin névnek megtalálhatjuk a jó hazai nevét. Ez legalább is kötelességünkké teszi, hogy még fokozottabb buzgalommal keressük azt, mit eddig is tettük. Amint látható, a régi gyógyító célú művek első tárgyai kell hogy legyenek eme kutatásunknak!

RAPAICS (Breslau).

Tőkés Lajos: *Temesvár környékének edényes növényzete.* — Megjelent Temesváron a Csanádegyházmegyei nyomdában 1905. 80.

Három nyomtatott íven tárgyalja kimerítően a szerző öt évi kutatásai alapján Temesvár környékének növényzetét. Elsőben adja a növényzet általános képét, a legfőbb jellemző növényekkel. Leírja az erdők, a cserjék, a mocsár, a nádformációk, — továbbá a mező, a romtalaj, a kertek növényzetét; mint említém általában főbb vonásokkal, szűk keretben. Majd elősorolja a Temesvár növényzetére vonatkozó irodalmat. Ezután következik az Enumeratio, melyben Engler rendszere szerint 736 spermaphyta-, és 7 sporophyta-növényt, sorol elő, nem számítva bele a természetett növényeket. Minden felemlített növénynek lelőhelyeit is adja. Ez a kis mű különben kettős célú: paedagogiait és botanikait szolgál, amit a szerző már máskor is megtett.

BEZDEK (P.-Szentgyörgy).

Prodán Gyula: *Adatok Eger és környékének flórájához.* — Az egri magyar kir. állami főreáliskola XV. Értesítője az 1904—1905. iskolai évről, 12—28. old.

A szerző egy esztendei gyűjtésének eredményét közli, betűrendben sorolván fel 600 és néhány vadon növény és tenyésztett virágos és edényes virágtalan növényt, a termőhelyök megnevezésével együtt. A talált fajok közül megemlíthetők: *Bupleurum longifolium* L., *Ceterach officinarum* WILLD., *Cypripedium Calceolus* L., *Lathyrus Nissolia* L., *Pulmonaria mollis* WOLFF (rectius *P. montana* LEJ.), *Rosa reversa* W. K., *Spiraea chamaedryfolia* JACQ. non L. (rectius *S. ulmifolia* SCOP.).

JÁVORKA (Budapest).